

НАСЛІДКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Визначено особливості сучасного розвитку сільських територій. Проведено аналіз розвитку сільських територій, виходячи з наявності в них різних пропорцій крупного, середнього та дрібного аграрного бізнесу.

Ключові слова: аграрний бізнес, глобалізація, державне регулювання, інтеграція, сільська територія, функціонування.

Определены особенности современного развития сельских территорий. Проведен анализ развития сельских территорий, исходя из наличия в них различных пропорций крупного, среднего и мелкого аграрного бизнеса.

Ключевые слова: аграрный бизнес, глобализация, государственное регулирование, интеграция, сельская территория, функционирование.

The features of the development of rural areas. The analysis of rural development based on the presence of different proportions of large, medium and small agricultural business.

Key words: Agricultural business, globalization, government regulation, integration, rural area of operation.

Постановка проблеми. Особливості сучасного розвитку сільських територій зумовлені як багатофункціональністю досліджуваного об'єкта, так і процесами, що відбуваються при змінах соціально-економічних укладів економіки перехідного періоду. При цьому належність сільських територій до відкритих систем породжує необхідність врахування чинників, що впливають на їх функціонування в поточний період часу, зокрема світової продовольчої кризи, світової фінансово-економічної кризи, глобального потепління тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій формують напрацювання Ю. Е. Губені, І. Т. Кіщака, Д. Ф. Крисанова, Г. І. Купалової, А. С. Малиновського, Л. І. Михайлової, М. К. Орлатого, Т. О. Осташко, О. І. Павлова, І. В. Прокопи, В. М. Скупого, В. І. Топіхи, М. М. Федорова, Є. І. Ходаківського, О. В. Шебаниної, Л. М. Шевченко та інших дослідників.

Постановка завдання:

- визначити особливості сучасного розвитку сільських територій;
- провести аналіз розвитку сільських територій, виходячи з наявності в них різних пропорцій крупного, середнього та дрібного аграрного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Першою особливою характерною рисою сучасного розвитку сільських територій є залежність цього процесу від

дії поточної світової фінансово-економічної кризи. Її перебіг на теренах України спричинює інфляцію, нестабільність функціонування фінансово-кредитної системи, зниження ринкової вартості сільсько-господарської продукції, скорочення інвестицій в аграрний сектор, згорання соціальних та економічних програм національного, регіонального та місцевого рівнів, у тому числі щодо розвитку села та аграрного сектора економіки. При цьому найбільш руйнівних результатів зазнає сільське господарство, економіка якого надзвичайно уразлива через уповільнений оборот капіталу та значну залежність від природно-кліматичних умов функціонування, ефективності фінансово-кредитної системи, кон'юнктури світового ринку сільськогосподарської продукції.

Стимулювання розвитку сільських територій в Україні сприятиме подоланню наслідків фінансової кризи. Аргументами на користь такого твердження служать наступні: нарощування обсягів кредитування у сферу сільського господарства та вітчизняне село належать до стратегічно важливих та мають довготривалу соціально-економічну віддачу; сталие зростання попиту на сільськогосподарську продукцію на вітчизняному та світовому ринках, що зменшує ризикованість цільового кредитування сільського господарства щодо інших секторів економіки і виступає важливим чинником при виборі пріоритетів інвестування; посилення державної регуляторної політики щодо банківської

стабільності, з орієнтуванням фінансово-кредитних установ на скорочення портфелю ризикованих операцій; системне підтримування розвитку малого та середнього бізнесу, що має на селі надійне соціально-економічне підґрунтя; пріоритетне кредитування соціальної та виробничої сільської інфраструктури банками як зобов'язання за надану їм державну допомогу в кризовий період; усвідомлення різними гілками влади та управлінськими рівнями країни потреби в політичній стабілізації і консолідації українського суспільства для подолання системної соціально-економічної кризи вітчизняного села; бачення через призму фінансово-економічної кризи більш загальних руйнівних процесів, що породжуються формуванням споживчого характеру розвитку вітчизняного суспільства, поступовим втрачанням ним морально-етичних орієнтирів, відновлення яких найбільш доцільно здійснювати через соціально-економічну розбудову сільських територій; підтримування сільських територій забезпечує результативне функціонування галузі, що виступає в якості гарантованого експортера сільськогосподарської продукції.

Сільське господарство, на відміну від інших галузей, реально демонструє подолання наслідків світової економічної кризи, таким чином проявляючи свої лідерські якості у вітчизняній економіці.

Друга особливість сучасного розвитку сільських територій полягає в тому, що даний процес відбувається після отримання Україною незалежності та глибокої соціально-економічної трансформації відносин власності та форм господарювання в аграрному секторі, функціонування якого здійснюється тепер на нових ринкових засадах [6; 8].

Необхідність проведення радикальних змін на сільських територіях зумовлено тим, що в минулому одержавлене сільськогосподарське виробництво на найродючіших землях протягом семи десятиліть не змогло вирішити продовольчої проблеми. За рівнем продуктивності праці, результативності використання основних ресурсів, конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світовому ринку, забезпечення населення продовольством сільське господарство України значно відставало від високорозвинених країн світу.

Поділяємо точку зору академіка П. Т. Саблука, який вважає, що основною причиною такого стану була відсутність заінтересованості у результатах сільськогосподарського виробництва основних його учасників – селян, не поєднаних колективних і державних інтересів з інтересами хліборобів, які не були власниками ні землі, ні майна, ні продукції, ні прибутку, тобто не мали відношення ні до власності, ні до виробленої продукції. Це результат недосконалості земельних відносин, форм господарювання та економічних відносин, що будувалися за монополії колгоспно-радгоспної системи організації виробництва з державною

власністю на землю, майно і вироблену продукцію, що давало державі можливість нав'язувати економічні відносини, які не зацікавили працюючих на землі у результатах своєї праці. При цьому вкрай слабо були розвинуті інфраструктура села і соціальний захист селян, менше 10 % сільських населених пунктів забезпечені природним газом, водою користувалися жителі не більше 20 % сіл, близько тисячі сільських поселень вживали привізну воду, третина їх не мала установ охорони здоров'я, а дві третини – підприємств громадського харчування, будинків побуту або комплексних приймальних пунктів. Понад 30 % сіл не мали шляхів з твердим покриттям, 56 % – дитячих дошкільних закладів, 46 % – шкіл, 19 % – закладів культури. Із наявних 6,3 млн житлових будинків кожен четвертий збудовано у довоєнний період [1, с. 17-18].

У результаті реформування земельних відносин на селі за рахунок скорочення земельних площ великих сільськогосподарських підприємств значно розширилося землекористування господарств населення. Академік О. М. Онищенко, досліджуючи методологічні засади порівняння продуктивності дрібних господарств населення і сільськогосподарських підприємств та розкриваючи факторну зумовленість вищої як продуктивності, так і ефективності господарств населення порівняно з підприємствами в умовах сучасної аграрної кризи, обґрунтовує шляхи підвищення конкурентоспроможності особистих селянських господарств. При цьому ним аргументується, що дрібні сільгоспвиробники не можуть розглядатися у якості стратегічного напрямку формування майбутньої організаційної структури аграрного сектора ринкового типу. Проте, на думку академіка, вони заслужили на прихильне ставлення до себе за тяжку і чесну працю селян як у минулому, так і тепер [4].

Реформування сільського господарства покликане забезпечити економічний інтерес селян до виробництва сільськогосподарської продукції через: створення рівних умов для розвитку різних організаційно-правових форм ведення аграрного виробництва; фінансово-кредитного, страхового та цінового стимулювання нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва; підвищення рівня інтенсифікації виробництва основних видів сільськогосподарської продукції; створення новітньої матеріально-технічної бази аграрного виробництва на рівні сучасних світових стандартів; відтворення сільськогосподарського виробництва на основі широкого впровадження методології проектного менеджменту; створення рівних конкурентних умов серед виробників різних форм власності та господарювання і країн походження на вітчизняному ринку сільськогосподарської продукції; заохочення вітчизняних аграрних товаровиробників до нарощування експортного потенціалу та виходу на світовий ринок сільськогосподарської продукції; розвиток соціальної та виробничої інфраструктури сільських територій; селяниноцентриську державну аграрну політику [9, с. 46-50].

Третя особливість розвитку сільських територій ґрунтується на їх регіональних та місцевих відмінностях [7]. Адже кожна просторова земельна цілісність має відмінні від інших природно-кліматичні умови через різні температурні режими, наявність водних ресурсів, природну родючість землі, а також існуючу поселенську мережу, виробничо-господарські навички та звичаї місцевого населення, мікроекономічне середовище, що об'єктивно зумовлюють напрям та темпи соціально-економічного росту конкретних територій.

Таким чином, розвиток сільських територій повинен здійснюватися, виходячи з наявності в них різних пропорцій крупного, середнього та дрібного аграрного бізнесу.

На основі аналізу ходу аграрної реформи в Україні та Луганській області зокрема академік В. Г. Ткаченко справедливо стверджує, що нині настає період прискорення процесів відродження аграрного сектора. Він повинен охоплювати як усі сфери життєдіяльності суспільства, так і агропромислового комплексу в цілому. При цьому одним із першорядних пунктів є посилення ролі регіональних аспектів розвитку аграрних відносин з подальшим розширенням прав та повноважень регіонів [3, с. 1].

Четверта особливість сучасного розвитку сільських територій пов'язана з інтенсивним розвитком світогосподарських зв'язків та глобалізацією економіки. Тому методологія сучасних дослідницьких пошуків [8, с. 33-37] передбачає наукове пізнання та перетворення вітчизняного аграрного сектора як невід'ємної складової глобалізованої економіки.

Так, висвітлюючи аграрну політику в умовах європейської та глобальної інтеграційної перспективи, доктор економічних наук О. М. Бородіна розкриває концептуальні підходи до змін у системі та механізмах державної підтримки аграрного сектора через об'єктивні причини підтримки державою та суспільством сільського господарства. В публікації вказується, що загальною тенденцією у світовій економіці є постійне скорочення частки аграрного сектора у валовому внутрішньому продукті. У результаті науково-технічного прогресу створюються передумови, за яких чисельність поселень у сільській місцевості зменшується і значні території країни стають безлюдними. Тому виникає необхідність підтримки аграрного сектора, оскільки сільськогосподарське виробництво дозволяє зберегти і підтримувати сільську місцевість, традиційні сільські ландшафти, комунікації, забезпечувати сталий розвиток та регулювати міграційні потоки. Ця проблема також розв'язується здебільшого через розвиток альтернативних несільськогосподарських видів діяльності безпосередньо в сільській місцевості для забезпечення конкурентоспроможності не стільки виробництва, скільки сільського населення, сільської території, сільського способу життя [2, с. 271-272].

Важливість даного підходу в Україні ґрунтується на наявності в країні суттєвих порівняльних переваг у виробництві сільськогосподарської

продукції. Адже завдяки природно-кліматичним характеристикам, якості ґрунтів, ментальності населення та навичкам селянства Україна належить до числа унікальних держав з найбільш сприятливими умовами для ведення сільського господарства. При тому, що глобалізація економіки породжує нові виклики сільським місцевостям, водночас даний процес формує можливості, реалізація яких дає вітчизняному селянству на світовому рівні демонструвати свій хліборобський хист та отримувати завдяки цьому належну соціально-економічну компенсацію.

Водночас пов'язувати обезлюднення сільських територій та зменшення чисельності сільського населення лише з результатами науково-технічного прогресу не зовсім коректно. Науково-технічний прогрес дійсно створює передумови для даного процесу. Проте більш впливовими на обезлюднення сільських територій є економічні, соціально-психологічні, політико-правові та зовнішньо-економічні чинники.

Економічна глобалізація та інтеграція України у світовий економічний простір для розвитку сільських територій формують як позитивні, так і негативні наслідки. Звертають увагу на об'єктивну необхідність розвитку відкритості економіки через політичні, економічні, соціальні та інформаційні чинники. Проблеми адаптації аграрного сектора економіки та пошук моделі вітчизняного сільського розвитку знайшли віддзеркалення в монографії вітчизняного дослідника Т. О. Зінчук. Пропозиції щодо приведення у відповідність аграрного сектора вимогам європейського ринку базуються на узагальненнях досвіду країн ЄС, що використовують переваги регіональної інтеграції при формуванні основних принципів спільної для всіх країн об'єднання аграрної політики [5].

П'ята особливість сучасного розвитку сільських територій пов'язана зі специфікою здійснюваного тут сільськогосподарського виробництва. Відмінність останнього полягає в тому, що сільське господарство відноситься до виробничих сфер, на якій ґрунтується продовольча безпека населення країни. Тому здійснюване на сільських територіях аграрне виробництво потребує і знаходиться під особливо пильною увагою держави та громади.

Характерною рисою аграрного сектора економіки є те, що він поєднує різноманітні організаційно-правові виробничі структури різних форм власності та господарювання. Вони, будучи неоднорідними за масштабами належних їм виробничих ресурсів та ефективністю їх використання, цільовим призначенням, довгостроковими перспективами, конкурентоспроможністю виробленої ними сільськогосподарської продукції на внутрішньому та світовому ринках, соціально-економічною вагомістю, сполучаються на сільських територіях у різних пропорціях.

Особливість сільськогосподарського виробництва ґрунтується на тому, що земля виступає у виробничому процесі основним засобом виробництва та просторовим базисом його розміщення. При

цьому властивості основного засобу виробництва в сільському господарстві значною мірою базуються на родючості землі, що відноситься до її природної характеристики і залежить від конкретного місцеположення сільської території.

Виробничі процеси аграрного сектора переплітаються з процесами природного відтворення, що мають чіткі сезонні цикли. Тому в сільській місцевості протягом року амплітуда напруженості праці та зайнятості населення має значні коливання. Ця відмінність сільськогосподарського виробництва потребує організаційної збалансованості у використанні трудових ресурсів за рахунок урізноманітнення аграрного господарювання та розвитку його промислових та обслуговуючих альтернатив на певній території.

Просторова розосередженість сільськогосподарського виробництва породжує покриття ним майже всієї сільської території. Виробничі інфраструктурні елементи останньої можуть використовуватися населенням при вирішенні соціальних потреб. Тому розвиток виробничої інфраструктури сільської території має не тільки економічну, а й соціальну спрямованість. Водночас складові соціальної сфери можуть бути задіяні у виробничих цілях, засвідчуючи нерозривність соціально-економічних процесів сільських територій.

Підвищення соціально-економічної результативності розвитку сільських територій на основі зростання економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції має об'єктивний характер. Адже, крім постійного росту попиту на продовольчу продукцію, аграрний сектор може виступати в якості постачальника альтернативного джерела енергії, що базуються на нетрадиційних та відновлювальних ресурсах. Саме такими можуть служити розміщені в сільській місцевості установки з уловлювання сонячного випромінювання, вітру, водної енергетики малих річок, теплової енергії оточуючого середовища. При виробництві рослинницької продукції додатковим джерелом енергії виступають альтернативні види палива (етиловий та метиловий спирт, етанол), побічна продукція та відходи (солома, деревина тощо). У тваринництві джерелом енергії можуть служити органічні відходи, забезпечуючи розвиток у сільських територіях біоенергетики.

Шоста особливість сучасного розвитку сільських територій зумовлена становленням та утвердженням на них ринкових засад. Фінансово-економічна криза змінює світову та національну економіку, з одного боку, демонструючи руйнацію старих та віджилих ринкових концепцій, а з іншого, – проявляючи якісно новий підхід щодо ведення сучасного аграрного підприємництва.

Збереження та посилення адаптаційних механізмів вітчизняного села до динамічних ринкових змін передбачає використання здобутків світової та вітчизняної економічної думки, до числа яких належить маркетинг. Маркетингова методологія, являючи собою виявлення та задоволення потреб

споживачів для досягнення поставлених цілей, може стосуватися соціально-економічної проблеми розвитку сільських територій.

Узагальнюючий висновок полягає в тому, що розвиток сільських територій потребує активного пошуку клієнтів, замовлення потреб яких дозволяє сільській місцевості пристосовувати свою виробничо-господарську діяльність до ринкових вимог та здійснювати розширене відтворення за рахунок отриманих від покупців коштів.

Сьома особливість сучасного розвитку сільських територій полягає в тому, що прогрес об'єкта дослідження значною мірою залежить від використання інноваційної парадигми. Визначені законодавством України цілі інноваційної політики, що передбачають створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції повною мірою відповідають інтересам розвитку сільських територій. Адже інновації, являючи собою новостворені та вдосконалені конкурентоздатні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і соціальної сфери, є для конкретних сільських територій базовою умовою висхідного соціально-економічного руху.

Висновки. Таким чином, будучи спрямованою на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлюючи випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг, інноваційна діяльність сільських територій базується на принципах, положення яких передбачають створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного та місцевого науково-технічного потенціалу; забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва; здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту виробленої продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок; сприяння розвитку інноваційної інфраструктури; інформаційне забезпечення господарюючих суб'єктів. Об'єктами інноваційної діяльності виступають: інноваційні програми і проекти; нові знання та інтелектуальні продукти; виробниче обладнання та процеси; інфраструктура виробництва і підприємництва; організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва та соціальної сфери; сировинні ресурси та засоби їх переробки; товарна продукція; механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції. Одночасно всі вони є об'єктами та суб'єктами сільських територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саблук П. Т. Розвиток аграрної економічної науки в Україні та її завдання в умовах освоєння ринкової системи господарювання / П. Т. Саблук – К. : Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2006. – 26 с.
2. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції : монографія / [авт. кол.: Беглій М. та ін.; за ред. О. М. Бородіної]. – Ужгород : ІВА, 2006. – 496 с.
3. Ткаченко В. Економисти завжди впереди / В. Г. Ткаченко // Економіст. – 2008. – №9. – С.1.
4. Онищенко О. М. Господарства населення: продуктивність, ефективність, перспективи / О. М. Онищенко; [відп. ред. членкор. УААН Б. Й. Пасхавер]. – К. : Ін-т економіки НАНУ, 2003. – 100 с.
5. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки : [монографія] / Т. О. Зінчук. – Житомир : ДВНЗ «Державний агроєкологічний університет», 2008. – 384 с.
6. Губський Б. В. Аграрний ринок / Б. В. Губський. – Київ : Нора-Прінт, 1998. – 184 с.
7. Соціально-економічний розвиток регіонів України / В. І. Луговий, М. К. Орлатий, О. Г. Осуаленко та ін. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 583 с.
8. Саблук П. Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П. Т. Саблук. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 396 с.
9. Губенко В. І. Методологічні аспекти забезпечення збалансованості зовнішньоекономічної діяльності АПК / В. І. Губенко // Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. – В 3-х ч., Житомир, 3-5 берез. 2005 р. – Житомир : Вид-во «Державний агроєкологічний університет», 2005. – Ч. 1. – 222 с.
10. Канищенко О. Л. Маркетингові дослідження інвестиційної привабливості зарубіжних ринків / О. Л. Канищенко, О. В. Зозульов // Маркетингові дослідження в Україні. – 2004. – №1(2). – С. 46-50.

Рецензенти: Шевчук О. В. – д.політ.н., проф.;
Антонова Л. В. – д.держ.упр., проф.

© Антонов А. В., 2012

Стаття надійшла до редколегії 09.01.2012 р.